TA’LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR
Vol 3. No 3,

BUYUK IPAK YO‘LI TIZIMIDA USTRUSHONANING TRANZIT VA MADANIY VOSITACHILIK O‘RNI

THE ROLE OF USTRUSHANA AS A TRANSIT AND CULTURAL MEDIATION HUB IN THE GREAT SILK ROAD SYSTEM

ТРАНЗИТНАЯ И КУЛЬТУРНО-ПОСРЕДНИЧЕСКАЯ РОЛЬ УСТРУШАНЫ В СИСТЕМЕ ВЕЛИКОГО ШЁЛКОВОГО ПУТИ

Asatullayev Eldor Ne’matulla o‘g‘li
Sayxunobod tumani 36-maktab tarix fani o‘qituvchisi
Tel.: +998 91 100 39 79

Annotatsiya. *Mazkur maqolada antik va ilk o‘rta asrlarda Ustrushonaning Buyuk Ipak yo‘li tizimidagi o‘rni, uning Markaziy Osiyoning turli tarixiy-madaniy hududlarini o‘zaro bog‘lovchi tranzit makon sifatidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Ustrushonaning Sug‘diyona, Choch, Farg‘ona va Toxariston oralig‘ida joylashgani hududning savdo-iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalarda faol qatnashishiga imkon yaratgan. Yozma manbalar, arxeologik topilmalar, kulolchilik mahsulotlari, numizmatik materiallar hamda devoriy rangtasvirlar asosida Ustrushona orqali amalga oshgan mintaqalararo madaniy almashinuvning asosiy yo‘nalishlari yoritiladi. Shuningdek, Buyuk Ipak yo‘li orqali tovarlar bilan bir qatorda badiiy an’analar, diniy qarashlar, hunarmandchilik tajribasi va etnomadaniy unsurlarning tarqalishida Ustrushonaning vositachilik vazifasi ko‘rsatib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *Ustrushona, Buyuk Ipak yo‘li, tranzit hudud, Sug‘diyona, Choch, Farg‘ona, savdo yo‘llari, madaniy almashinuv, Bunjikat, Eski Xovos, Qal’ai Qahqaha.*

Abstract. *This article examines the role of Ustrushana in the Great Silk Road system during Antiquity and the Early Middle Ages, with particular attention to its significance as a transit zone and a cultural intermediary connecting different historical and cultural regions of Central Asia. Ustrushana’s geographical location between Sogdiana, Chach, Fergana, and Tokharistan enabled the region to participate actively in trade, political relations, and cultural exchanges. On the basis of written sources, archaeological findings, ceramic materials, numismatic evidence, and wall paintings, the article analyzes the main directions of interregional cultural interaction that took place through Ustrushana. Particular attention is also paid to the role of the Great Silk Road in the transmission not only of commodities, but also of craft traditions, artistic practices, religious ideas, and ethnocultural elements. The study argues that Ustrushana functioned as an important intermediary in the economic and cultural interaction between the sedentary agricultural oases and the nomadic regions of Central Asia.*

Keywords: *Ustrushana, Great Silk Road, transit region, Sogdiana, Chach, Fergana, Tokharistan, trade routes, cultural exchange, Bunjikat, Old Khavas, Qal'ai Qahqaha.*

Аннотация. *В статье рассматривается место Уструшаны в системе Великого шёлкового пути в античный период и раннее Средневековье, а также её значение как транзитного и культурно-посреднического пространства, связывавшего различные историко-культурные области Центральной Азии. Географическое положение Уструшаны между Согдом, Чачем, Ферганой и Тохаристаном способствовало активному участию региона в торгово-экономических, политических и культурных связях. На основе письменных источников, археологических находок, керамических материалов, нумизматических памятников и настенной живописи анализируются основные направления межрегионального культурного взаимодействия, осуществлявшегося через территорию Уструшаны. Особое внимание уделяется роли Великого шёлкового пути в распространении не только товаров, но и ремесленных технологий, художественных традиций, религиозных представлений и этнокультурных элементов. Уструшана рассматривается как важное связующее звено между оседло-земледельческими оазисами и кочевыми регионами Центральной Азии.*

Ключевые слова: *Уструшана, Великий шёлковый путь, транзитный регион, Согд, Чач, Фергана, Тохаристан, торговые пути, культурный обмен, Бунджикат, Старый Хавас, Калаи Кахкаха.*

Markaziy Osiyo qadimdan Sharq va G‘arb o‘rtasidagi iqtisodiy va madaniy munosabatlarni ta’minlovchi muhim geografik hududlardan biri bo‘lib kelgan. Ayniqsa, Buyuk Ipak yo‘lining shakllanishi va taraqqiy etishi natijasida mintaqadagi alohida voha va tarixiy viloyatlarning o‘zaro aloqalari yanada faollashgan. Mazkur jarayonda yirik shahar va savdo markazlari bilan bir qatorda, ularni o‘zaro bog‘lab turuvchi tranzit hududlar ham katta ahamiyat kasb etgan.

Ana shunday hududlardan biri Ustrushona edi. Ustrushona tarixiy-geografik jihatdan Choch, Farg‘ona, Sug‘diyona va Toxariston oralig‘ida joylashib, mintaqaning shimoliy, sharqiy va janubiy qismlarini bog‘lovchi muhim makon vazifasini bajargan. Dissertatsiya materiallarida Ustrushonaning Buyuk Ipak yo‘li bo‘ylab joylashgan qo‘shni davlatlar bilan madaniy, siyosiy va iqtisodiy aloqalarda bo‘lganligi, bunga aholi ko‘chishlari, savdo yo‘llari va siyosiy jarayonlar ta’sir ko‘rsatgani qayd etiladi.

Ustrushonaning ushbu geografik holati uni shunchaki chekka voha emas, balki Markaziy Osiyoning turli hududlari o‘rtasidagi iqtisodiy va madaniy aloqalarni ta’minlagan faol vositachi makon sifatida baholash imkonini beradi. Ustrushonaning Buyuk Ipak yo‘li tizimidagi mavqeini uning geografik joylashuvidan ajratib o‘rganish mumkin emas. Hudud shimolda Choch, sharqda Farg‘ona, g‘arb va janubi-g‘arbda Sug‘diyona hamda janubda Toxariston bilan bog‘liq yo‘nalishlar chorrahasida joylashgan edi. Bu holat hudud orqali o‘tgan yo‘llarning faqat mahalliy emas, balki mintaqalararo ahamiyat kasb etishini ta’minlagan.

Ustrushona hududidan o‘tgan savdo yo‘llari Sirdaryo bo‘ylarini Zarafshon vodiysi, Sug‘diyona va Toxariston bilan bog‘lagan. Manbalarda mazkur hudud o‘troq va ko‘chmanchi mintaqalar o‘rtasidagi o‘ziga xos “aloqa makoni” sifatida ko‘rsatiladi. Sug‘d va Choch ta’siridagi ushbu o‘lkadan o‘tgan yo‘llar orqali dasht hududlari bilan dehqonchilik vohalari o‘rtasida muntazam iqtisodiy va madaniy almashinuv amalga oshirilgan.

Ustrushonaning Bunjikat, Zomin, Dizak singari markazlari va unga qarashli rustoqlar ana shu yo‘llarning faoliyatida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan. Savdo yo‘llari faqat karvonlar harakatlanadigan yo‘nalish bo‘lib qolmay, balki aholining turli qatlamlari, savdogarlar, hunarmandlar va siyosiy elchilar o‘rtasida aloqalarni shakllantirgan.

Xitoy manbalaridagi ma’lumotlar ham Ustrushonaning tashqi aloqalari rivojlanganini ko‘rsatadi. Jumladan, VII asr boshlarida Ustrushona hukmdorlarining Samarqand hukmdori bilan birgalikda Xitoyga elchilar yuborgani, 627-yilda esa Ustrushona, Buxoro, Samarqand va Ishtixon vakillari ishtirokidagi birlashgan karvonning Xitoy tomon yo‘l olgani qayd etiladi. Ushbu ma’lumotlar Ustrushonaning diplomatik munosabatlar bilan bir qatorda uzoq masofali savdo tarmog‘iga ham jalb etilganini ko‘rsatadi. Buyuk Ipak yo‘li orqali amalga oshirilgan iqtisodiy almashinuv Ustrushona taraqqiyotiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan. Sug‘diyona qadimdan xalqaro savdoning eng faol markazlaridan biri bo‘lib, Samarqand va Buxorodan chiqqan savdogarlar Sharq va G‘arb mamlakatlari bilan muntazam aloqa olib borganlar. Ularning karvonlari Ustrushona orqali Farg‘ona, Choch va undan keyingi sharqiy hududlarga yo‘l olgan.

Sug‘d savdogarlari shoyi va paxta matolari, shisha, qog‘oz, egar-jabduqlar, metall buyumlar, qimmatbaho metallar va boshqa mahsulotlarni turli hududlarga yetkazganlar. Ustrushona hududidan o‘tuvchi karvon yo‘llari natijasida mahalliy aholi ham ushbu savdo tizimiga jalb qilingan. Dissertatsiyada Samarqand va Buxorodan chiqqan savdo karvonlarining Ustrushona orqali o‘tishi hududdagi ichki va tashqi savdoning jonlanishiga olib kelgani alohida qayd etilgan. Farg‘ona bilan aloqalarda ham Ustrushonaning vositachilik vazifasi ko‘zga tashlanadi. Farg‘ona qadimdan otlari, metall buyumlari, oltin, mis, temir va zargarlik mahsulotlari bilan mashhur bo‘lgan. Farg‘onadan sharqqa va g‘arbga olib boruvchi ayrim savdo tarmoqlari Ustrushona orqali Sug‘diyona hududlari bilan bog‘langan.

Arxeologik topilmalar savdo va hunarmandchilik aloqalarining ancha chuqur bo‘lganini tasdiqlaydi. Xususan, Eski Xovos yodgorligida Farg‘ona vodiysidagi Eylaton madaniyatiga mansub kulolchilik namunalari aniqlangan. Bunday buyumlarning Ustrushona hududidan topilishi hududlar o‘rtasidagi tovar almashinuvi bilan birga hunarmandchilik texnologiyalari ham tarqalgan bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi. Ayrim sopol buyumlarning mahalliy xomashyo va Farg‘ona kulolchilik an’analari asosida tayyorlangan bo‘lishi ehtimoli hunarmandlarning ko‘chib yurishi yoki ishlab chiqarish tajribasining hududlararo tarqalganini ko‘rsatadi.

Demak, Buyuk Ipak yo‘lining Ustrushona orqali o‘tuvchi tarmoqlari faqat tayyor mahsulotlarni olib o‘tish vositasi emas, balki ishlab chiqarish tajribasi va texnologiyalarni tarqatuvchi kommunikatsiya tizimi sifatida ham xizmat qilgan. Buyuk Ipak yo‘lining tarixiy

ahamiyati faqat iqtisodiy munosabatlar bilan belgilanmaydi. Ushbu yo‘l xalqlar o‘rtasidagi madaniy, diniy va etnik aloqalarni ham kuchaytirgan. Ustrushona bu jarayonda turli madaniyatlar kesishgan hududlardan biri bo‘lgan.

Sug‘diylar miloddan avvalgi IV–III asrlardan boshlab xalqaro tijoratda faol ishtirok etib, shimoli-sharqiy yo‘nalishda savdo manzilgohlarini barpo etganlar. Ushbu manzilgohlarda turkiy va sug‘diy aholining o‘zaro aloqasi natijasida yangi madaniy muhit shakllangan. Dissertatsiyada bu jarayon “turk-sug‘d simbiozi” tarzida tavsiflanadi.

Sug‘diylarning savdo faoliyati natijasida sug‘d tili va yozuvi, hunarmandchilik an’analari hamda ayrim diniy qarashlar keng hududlarga tarqalgan. Shu bilan birga, ko‘chmanchi turkiy qabilalarning siyosiy va harbiy ta’siri o‘troq vohalarning siyosiy hayotiga kirib kelgan. Natijada Ustrushona kabi hududlarda o‘troq dehqonchilik va shahar madaniyati bilan ko‘chmanchi an’analar o‘zaro uyg‘unlashib borgan.

Mazkur madaniy sintezning yorqin namunalaridan biri Ustrushona hududidagi Qal’ai Qahqaha saroyi devoriy rangtasvirlaridir. Saroyning Qizil zalidagi ov manzaralarida suvoriylar, fil, yirtqich hayvonlar va turli mifologik mavjudotlar aks ettirilgan. Tasvirlarda mahalliy va sug‘diy an’analar bilan bir qatorda hind madaniyatiga xos ayrim belgilar ham ko‘zga tashlanadi.

Sharqiy zal tasvirlarida esa hukmdor qabulxonasi, taxt, saroy hayotiga oid sahnalar, mifologik mavjudotlar va jangchilar tasvirlangan. Qal’ai Qahqaha rangtasvirlarining mavzu va obrazlar rang-barangligi Ustrushonaning tashqi madaniy aloqalari rivojlanganini va hudud san’atida turli madaniy an’analar sintezlashganini ko‘rsatadi.

Shu jihatdan tasviriy san’at yodgorliklari savdo yo‘llari orqali moddiy mahsulotlargina emas, balki badiiy obrazlar, mifologik qarashlar, kiyinish madaniyati va estetik an’analar ham bir hududdan ikkinchisiga o‘tganini ko‘rsatuvchi muhim manbalardir. Ustrushonaning yana bir muhim xususiyati uning o‘troq dehqonchilik madaniyati rivojlangan vohalar bilan ko‘chmanchi chorvadorlar yashagan dasht hududlari chegarasida joylashganidir. Shu sababli Ustrushonada turli xo‘jalik va madaniy an’analar muntazam ravishda to‘qnashib, o‘zaro ta’sirlashib borgan.

Savdo yo‘llari ushbu jarayonning asosiy vositasiga aylangan. Ko‘chmanchi aholining chorvachilik mahsulotlari, otlar va boshqa xomashyolari shahar va dehqonchilik vohalariga yetkazilgan bo‘lsa, o‘troq hududlardan hunarmandchilik buyumlari, matolar, metall mahsulotlar hamda boshqa tovarlar dasht mintaqalariga olib chiqilgan.

Bunday munosabatlar iqtisodiy manfaatlar bilan birga etnomadaniy jarayonlarga ham ta’sir ko‘rsatgan. Ustrushona aholisi tarkibida sug‘diy va turkiy tilli guruhlarning mavjud bo‘lishi, moddiy madaniyatda esa turli hududlarga xos belgilar uchrashi ushbu uzoq davom etgan aloqalarning natijasi sifatida qaralishi mumkin.

III bob yakunida Ustrushona aholisining etnik tarkibi masalasi hali to‘liq aniqlanmagani, manbalarda “ustrushonaliklar” atamasidan ko‘ra sug‘diylar, farg‘onaliklar va boshqa etnik nomlarning ko‘proq uchrashi ta’kidlangan. Bu holat ham Ustrushonani qat’iy yopiq etnik

hudud emas, balki turli etnik va madaniy guruhlar o‘zaro aloqada bo‘lgan mintaqa sifatida o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Antik va ilk o‘rta asrlarda Ustrushona Buyuk Ipak yo‘li tizimidagi muhim tranzit hududlardan biri bo‘lgan. Uning Choch, Farg‘ona, Sug‘diyona va Toxariston kabi tarixiy-madaniy viloyatlar oralig‘ida joylashishi mintaqaning iqtisodiy va madaniy taraqqiyotida alohida o‘rin egallashiga sabab bo‘lgan.

Ustrushona orqali o‘tuvchi savdo yo‘llari mahalliy shahar va qishloqlarni xalqaro iqtisodiy munosabatlarga jalb etgan. Savdo karvonlari bilan birga turli hududlarga xos hunarmandchilik mahsulotlari, ishlab chiqarish texnologiyalari, tillar, yozuvlar, diniy qarashlar va badiiy an’analar ham tarqalgan.

Eski Xovosdan topilgan Farg‘ona madaniyatiga xos kulolchilik namunalari hududlar o‘rtasida hunarmandchilik tajribasi almashganini ko‘rsatsa, Qal’ai Qahqaha rangtasvirlari Ustrushona san’atida turli madaniy an’analar uyg‘unlashganidan dalolat beradi. Xitoy manbalarida qayd etilgan diplomatik elchilik va karvonlar haqidagi ma’lumotlar esa Ustrushonaning uzoq masofali siyosiy va savdo aloqalariga jalb qilinganini ko‘rsatadi.

Shunday qilib, Ustrushonani Buyuk Ipak yo‘lidagi oddiy tranzit hudud sifatida emas, balki savdo, hunarmandchilik, siyosiy aloqalar va madaniy qadriyatlarni bir hududdan ikkinchisiga uzatgan faol vositachi makon sifatida baholash maqsadga muvofiqdir. Aynan shu xususiyat Ustrushonaning antik va ilk o‘rta asrlar Markaziy Osiyo sivilizatsiyasidagi tarixiy o‘rnini belgilab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бичурин Н.Я. Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. В 3-х томах. – М.–Л.: Изд-во АН СССР, 1950–1953.
2. Негматов Н.Н. Историко-географический очерк Уструшаны с древнейших времен по X в. н.э. // МИА. – М., 1953. – № 37.
3. Пардаев М.Х. Северо-Западная Уструшана в эпоху раннего средневековья: Автореф. дисс. … канд. ист. наук. – Ташкент, 1997.
4. Отахўжаев А. Илк ўрта асрлар Марказий Осиё цивилизациясида турк-суғд муносабатлари. – Тошкент: ART-FLEX, 2010.
5. Мавлонов Ў. Марказий Осиёнинг қадимги йўллари. – Тошкент: Akademiya, 2008.
6. Матбабаев Б.Х. К истории культуры Ферганы в эпоху раннего средневековья. – Тошкент: Tafakkur, 2009.
7. Анарбаев А. Ахсикент – столица древней Ферганы. – Тошкент, 2013.
8. Исҳоқов М. Унутилган подшоликдан хатлар. – Тошкент: Фан, 1992.
9. Хўжаев А. Фарғона тарихига оид маълумотлар: Қадимий ва илк ўрта аср хитой манбаларидан таржималар ва уларга шарҳлар. – Фарғона, 2013.

10. Grenet F., de la Vaissière E. The Last Days of Panjikent // Silk Road Art and Archaeology. – Vol. 8. – Kamakura, 2002. – P. 155–196.
11. Шишкин В.А. Варахша. – М.: Наука, 1963.
12. Воронина В.Л., Негматов Н.Н. Открытие Уструшаны // Наука и человечество. – М., 1975.